

**Béres Tamás**

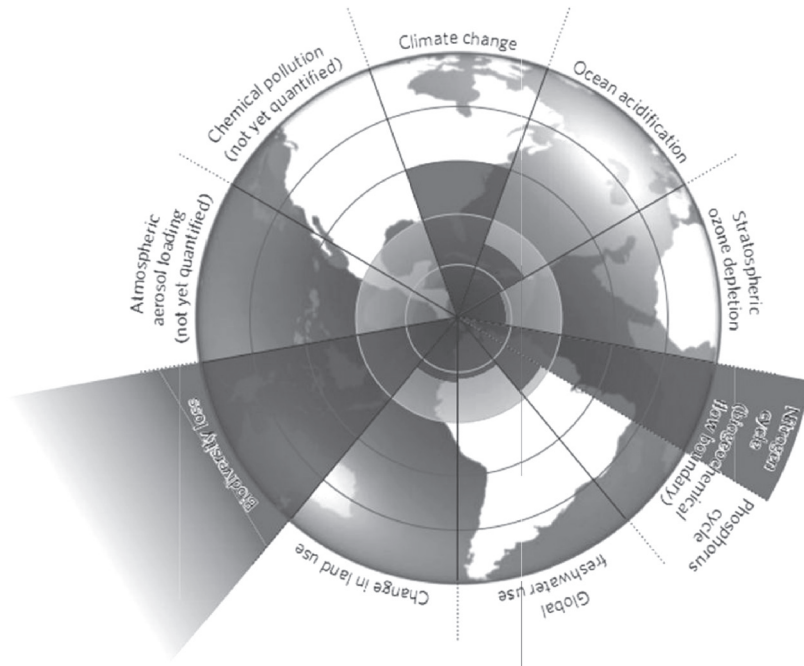
Evangelikus Hittudományi Egyetem

## Néhány szempont a globális éghajlatváltozással kapcsolatos kulturális mintázatok feltárását és értelmezését célzó átfogó vizsgálat tervéhez

*Az ideológiai vezetésre érzékeny, nagy közfigyelemben részesülő szakírók egy tekintélyes része gyakran azon a véleményen van, hogy a globális éghajlatváltozás fogalmának popularitása általában két különböző, de egyaránt bújtatott érdeket szolgál. Egyrészt az ezzel jellemzett folyamatok alkalmasak arra, hogy újabb nagy, nem kevésbé gondatlan üzleti vállalkozások települjenek köréjük, másrészt felhasználhatók más, jelentősebb globális gondokról való figyelemelterelésre. Mindkét esetben gazdasági és lobbierdekektől sem mentes hatalmi tényezők állnak mögötte. Erre James Lovelock (2010) figyelmeztet, aki szerint az emberiséget fenyegető legnagyobb veszélyt az úgynevezett „urbánus zöldideológia” jelenti.*

**E**központi jelentőségű kifejezés relatíve pontos szerepének, jelentőségének megállapítása döntő jelentőségű lehet a tervezett kutatás eredményeinek értékelésekor, illetve azt megelőzően, már a kérdések megfogalmazásának fázisában is. A klímaváltozással kapcsolatosan napjainkra egyre megerősödő konszenzus annak antropogén okairól esetenként jóval elvontabbnak és áttételesebbnek tűnik ugyanis, mint például az ivóvíz minőségének romlása, ismert fajok eltűnésének hiányélménye, az ipari rendszerű mezőgazdasági termelés okozta kémiai és biológiai szennyeződések, a termőföld romlása, az energiaárak növekedése és az energiahordozók utánpótlásával kapcsolatos nyugtalanító kérdések, vagy akár a Föld lakosságának növekedése és átrendeződése, amely pár éven belül hazánkban is átszínezte az interkulturális társadalmi kapcsolatok megszokott sémáit.

Az idén júniusi Rio+20 Föld-csúcsra való előkészületek közül kiemelkedik Rockström és munkatársai (2009, 472–475. o.) munkája, akik a veszélyeztetett földi kapcsolatrendszerek közül kilencet tartanak különösen problémásnak.



1. ábra. Az emberi cselekvés biofizikai feltételrendszerének újabb megközelítése

A modell, alapelveként a holocén stabilitásának biztosítását tűzte ki. Az ipari forradalomtól számítható antropocén, főleg a fosszilis eredetű energiahordozók és az ipari méretűvé nőtt mezőgazdasági termelés következtében egyre jobban veszélyezteti a földi rendszerek stabilitását. A modell kilenc, egymással nem teljesen átlátható kapcsolatban álló rendszert vizsgál a stabilitás küszöbértékeinek szempontjából, és ezek közül 3 esetében mutatja ki, hogy átléptük a biztonságos határokat. A kilenc rendszer: az éghajlatváltozás, a szárazföldi és tengeri fajgazdagság, a nitrogén- és foszforkörforgás egymásra hatása, a sztratoszféra ózonmennyiségének csökkenése, az óceánok savasodása, az édesvíz felhasználása, a termőföldhasználat változásai, kémiai szennyezés és a légkör aeroszol-telítődése. A Rockström által közölt ábra a kilenc rendszerre nézve a zöld körrel (belső, kisebb átmérőjű, világosabb terület) a biztonságos határokat szemlélteti. A körcikkekben a kör középpontjából felfelé induló vörös sávok (sötétebb, homogén körcikkek) a jelenlegi értékeket mutatják. Az ábráról leolvashatóan legveszélyesebb mértékben a fajgazdagság megőrzésének határait léptük át, ezt követi a nitrogénkörforgás, majd az éghajlatváltozás. Határközeleli helyzetben van a foszforkör és az óceánok savasodása.

A Rio+20 találkozó eredményei közé tartozik annak megállapítása, hogy a modell túlságosan gyenge abban a tekintetben, hogy nem érvényesíti az úgynevezett korlátozottan rendelkezésre álló ásványi anyagok, energiahordozók stb. források problematikáját. A helyzet tehát a feltételezetttnél rosszabb, és ez nem csak a globális klímaváltozás jelenségét érinti.

Az éghajlatváltozás globális változási folyamatokban betöltött helyét, szerepét illetően más természettudósok munkáiból is gyakran kiderül, hogy ez nem szakítható el más, akár jelentősebb veszélyekkel fenyegető jelenségektől. Például: a nanotechnológiai kutatásaiért kémiai Nobel-díjas Smalley (2005, 412–417. o.) sorrendje, a fenyegetettség komolysága szerint: energia, víz, élelem, környezet, szegénység, terrorizmus és háború, betegség, oktatás, demokrácia, népesség.

Ebből következően az éghajlat-változási kutatások középpontba állítása abban az esetben kínálja a szélesebb körben is helyes cselekvési orientációs alapként kezelhető, megbízható eredményeket, ha a kutatás figyelemmel van legalább azokra a kapcsolódási pontokra, amelyekben át ez a jelenség egy nálánál mélyebben húzódó összefüggésrendszer részeként jelenik meg, amelyet a kutatás antropológiai-etikai aspektusokként jelöl meg. Véleményem szerint erre még abban az esetben is érdemes vállalkozni, ha a kiírt pályázati feltételrendszer teljesítéséhez elegendő a globális éghajlatváltozás okainak, következményeinek, és a vele kapcsolatos értékrendek, mentalitások, attitűdök, illetve ezek kommunikációs és pedagógiai derivátumaival való foglalkozás.

Az éghajlatváltozás mint jelenség a gyakorlatban ugyanúgy nem jár kikerülhetetlen és objektíven sürgető személeti vagy életmódbeli változások következményével, mint ahogy a többi világprobléma sem. Legfeljebb ennek elterjedt, területenként eltérően uralkodó magyarázatairól lehet szó ebben az esetben. Például a pályázatban is említett VAHAVA projekt is elméletileg tekintettel lehet számos antropogén hatásra, de szemléletének megfelelően általában megmarad a technikai összefüggések technológiai kiaknázásának lehetősége terén. A világproblémák gyökérzete ennél mélyebben húzódik, egyben átfogó tudomány- és társadalomelméleti kérdéseket feszeget attól kezdve, hogy az ipari fejlesztés mögött álló európai tudományos szemlélet képes-e a megújulásra; az emberi kapcsolatok tudatosulása eljut-e az azokat hordozó anyagi rendszerek gyakorlatilag is következetes értékeléséig, megbecsüléséig; milyen értékrendek alapján mondhatjuk fejletnek a kortárs tudományos és technológiai ismereteinket és melyek alapján nem, egészen addig, hogy létezhetnek-e ezek számára alternatívák abban az esetben, ha az eddigieknél nagyobb mértékben törekszünk minden ismeret objektivitásának tükrében emberképűségüket is meglátni.

### Billenőpontok

Amennyiben az éghajlati változással járó társadalmi kísérőjelenségek kutatása nem veszi el a 'world problematique'-ba való tematikus beágyazottságát, és ez utóbbi sem marad meg a fenomenológiai leírások szintjén, hanem területeinek üzenetét átfogó és integratív társadalmi-tudományos voltában sikerül az embert hordozó kapcsolatrendszerek terén lokalizálni, akkor a globális klímaváltozás antropogén eredetének tudatosítására jól használható a 'kipping points'-ként ismert természettudományos ihletésű modell.

Ez lehetőséget ad, hogy az ember ne értékelje túl az életmódjából következő globális éghajlatváltozásban játszott szerepét – és így elkerülje az ezzel kapcsolatos popularista leegyszerűsítéseket –, ugyanakkor mégis felismerje, hogy életvitelének, nyersanyag- és termékfelhasználásának, mindennapi bevásárlási szokásainak, emberi kapcsolatainak, természeti kapcsolatainak stb. minősége terén újabb, az ipari, fogyasztói társadalmi szokásoktól eltérő mintákat kell követnie saját, közösségei és utódai közeli és távolabbi jövőbeni boldogulása érdekében.

A billenőpont elnevezés egy rendszer két stabil állapota közti nagyon rövid átmeneti helyzetre utal. A folyamat jellemzője, hogy az ismert stabil állapot egyre sokasodó előjelek után, felgyorsuló ütemben jut el instabil állapotába, majd vesz fel egy előre nem leírható újabb stabil állapotot. Ha például a globális éghajlat-változás vonatkozásában keressük a jövőképes életmód-stratégiákat, központi jelentőségű annak a ténynek az egyéni felismerése, hogy bár az életvitellel okozott következmények mértéke valóban csak csepp a tengerben, de a folyamat alakulásában van egy 'point of no return', amely egyetlen további csepp eredményeként is beállhat (például: *Lenton, 2008*; hazánkban Vida Gábor a hajszálcsovésség modelljét használta, a kérdéssel a Potsdam-Institut für Klimafolgenforschung behatóan foglalkozik). A helyi ökoszisztéma részeként jól valori-

zálható emberi cselekvés a globális ökoszisztéma felépülésében, alakulásában is konkrét tényező. Annak ellenére, hogy a legveszélyeztetettebb ökológiai rendszerek nem tartanak még az instabil állapot közvetlen közelében, ez jól kimutatható, felgyorsuló és visszafordíthatatlan folyamatként képes olyan globális változások előidézésére, amelyek a helyi életlehetőségek és stratégiák minden eddig ismert keretét megváltoztatják. Bár a légköri szén-dioxid emberi tevékenységből eredő mértéke nem egyértelműen döntő és lineáris formában fejezhető ki, és az üvegházhatás sem az egyetlen veszélyfaktor a jövőbeni életlehetőségek tekintetében, a modell megismerésén keresztül az egyes ember választ találhat arra a kérdésre, hogy egyéni élete, közvetlenül átlátható világa, közösségeinek ismert szabályai hogyan illeszkednek bele a nagyobb összefüggésekbe.

### Világkép

A nagyobb összefüggésekről szóló ismeretek kihagyhatatlanok az egyéni cselekvést megalapozó motívumrendszerből, a pályázatban is szereplő világkép-kutatás hangsúlyainak leíró és pedagógiai jelentősége nagy. Kérdés, hogy milyen közelebbi kapcsolatban van a szintén kutatási célként szereplő tradíció a világképekkel. A ma nagyszülő korú nemzedék tagjai, akik hagyományosan a háztartással kapcsolatos élő hagyományok és a rájuk vonatkozó magyarázatok megtestesítői (örzői és garanciái), nagyrészt a tudományos-technikai világkép kizárólagosságának érájában nőttek fel. Joggal várhatnánk, hogy átadott szemléleteik utódaik ismereteiben is döntően a racionális világmagyarázat mintázatát mutatják. Ahol ez akár csak csírájában is így van, ott a billenőpontokhoz hasonló racionális modellek alkalmassá válhatnak a helyi és globális rendszerek egybeartozásának, egymásba épülésének konstruktív szemléletalakítására. A racionalitás mint a közösségi együttműködés alapja nem hagyható el, érvényes aktualizálásának viszont sok szintje van.

Legmagasabb szintje a racionális világkép felépülése, amelyben a tudományos eredmények abban az esetben is alapját képezhetik a hétköznapi életmódi döntéseknek, ha bizonyos következményei a szokásokkal szemben állítják önmagukat. A racionalitás határainak elvi felismerése és azok következményei (*Adorno és Horkheimer, 1947*) és alkalmazásának párhuzamos szabályai (transzdiszciplinaritás), valamint a racionális életmód-design azon elemei, amelyek káros módon nőttek össze az erőforrások helytelen felhasználásának mindennapi mintáival a technicizmus, technologizmus, indusztrializmus, produkcionizmus stb. formáiban, ma egyre kevésbé jelenthetik egy praktikus építő, közösségi használatú életbölcesség alapjait. Ezek ma futurisztikusnak hatnak, és a szcientizmushoz állnak jóval közelebb, mint az emberi élőhelyek és azok feltételrendszerei iránti megbecsülés, tényleges szükség szerinti felhasználás, a források megőrzése stb. átlátható normáihoz.

Az életmód kialakításában szerepet játszó racionalitás alsó szintjei a létfenntartás technikáinak alapismerete és elvégzésük képessége mellett a cselekvésirányító normák szempontjából az önzés különféle formáiként jelennek meg. A racionalitás olyan, mitikussá váló típusai, mint például a „józan paraszti ész” kifejezés, alkalmasak arra, hogy az észhasználatot a tradíció és világismeret mátrixában helyezze el, de a közösségileg hitelesített háttérismeretek kihullása vagy megfakulása pillanatától antropológiai törvényszerűséggé, már a helyi közösségi érdekekkel is konfliktusba kerülő önzés fedőnevévé válik.

Az önzés és önzetlenség programjainak skálája jelentős életmód-orientációs szerepet játszhat. Klaus Meyer-Abich (1984, 23. o.) skálája deskriptívnek tűnik, de pedagógiai, andragógiai alkalmazásának perspektívája a cselekvés normáinak tudatosítását, ezen keresztül az életmód kialakításának egységes, racionalitás-közeli, korrektív módját teheti lehetővé.

**Egoista felfogás:**

- ha valaki csak önmagára van tekintettel;
- ha valaki önmagán kívül csak saját családi, baráti körére van tekintettel.

**Antropocénrikus felfogás:**

- ha valaki önmagán és a hozzá közel állókon kívül csak saját népére, saját nemzeti hagyományaira van tekintettel;
- ha valaki önmagán, a hozzá közel állókon és saját népén kívül tekintettel van a Föld ma élő nemzedékére;
- ha valaki az előbbieken kívül tekintettel van még az elődökre és utódokra, vagyis a teljes emberiségre.

**Patocénrikus felfogás:**

- ha valaki az előbbieken kívül tekintettel van minden – ismeretei szerint – érezni, illetve szenvedni képes lényre.

**Biocénrikus felfogás:**

- ha valaki tekintettel van minden előre.

**Holisztikus felfogás:**

- ha valaki mindenre tekintettel van.

A racionalitás természetének és életmód-orientációs szerepe gyakorlati határainak egyik összetevője a geokulturális szokásrendszer. Az eltérések sokszor olyan kulturális, gazdasági stb. mémekben is kifejeződnek, mint a néplélek jellemzőit feltáró mesék vagy a munkavégzés stílusára vonatkozó nemzetközi tapasztalatok rezüméje (például „Balkán-faktor”). E tekintetben önmagában is érdekes kutatási terület lehet a hazai, regionális háztartási, gazdasági, közösségi tapasztalatokat összegyűjtő és kifejező életmód-orientáló jellegű motívumrendszer. Hazai munkák eredményei és újabb megfigyelések alapján valószínűleg kimutathatók olyan elvi, kultúratörténetileg, társadalomlélektanilag megalapozott összefüggések, amelyek az *életelv* iránti minőségi elvárásokra vonatkoznak. Amennyiben például az egyenes beszéd, őszinteség gyakorlását – mint a közösségi együttműködés elengedhetetlen kommunikációs eszközét – hazai viszonylatban olyan politikai előzmények nehezítik, mint az '50-es évek diktatórikus hatalmi padlássöprése (lásd Szvetelszky Zsuzsa kutatásait), akkor célszerű ezzel számolni. Előfordulhat, hogy a 'lathe biószasz' mint életelv más régiókban is (régióként és koronként eltérően) és más formákban is megtalálta a maga eredettörténetét, amely például a ma civiltársadalminak nevezett konstruktív környezetalakítás ügye vállalásának szempontjából kifejezetten káros. Az egyéni indíttatás (felelősségvállalási hajlandóság) és közösségi cselekvés kapcsolatában akár családonként eltérő mintákkal lehet számolni.

Az elrejtőző élet mint életelv egyik szublimált társadalomdinamikai eleme lehet az elrejtőző elvek iránti igény. Ma a gazdák köreiben, gazdakörök vezetőinek, tagjainak megnyilatkozásaiban viszonylag gyakran lehet találkozni ilyen, általában ezoterikus vagy archaikus elvekkel. Kérdés, hogy az elvek és a tényleges életforma elrejtettsége iránti igény valóban kapcsolatban vannak-e egymással? Hogy a közösségszervezésben vagy az egyéni identitás kialakításában van-e ezeknek nagyobb szerepük? Hogy miféle strukturális és elaboratív előnyökkel járhat a cselekvési motívumok mitizálása a racionálisan és „demokratikusan” szerveződő, önszerveződő csoportdinamikában a környezeti kapcsolatok tudatosítása terén?

Humánökológiai tanulmányok eredményeiből tudjuk, hogy a környezetvédelem az emberi környezet emberi gondatlanságoktól való megvédését jelenti, ezért ha az okok

keresésével jobb megoldásra törekszünk annál, minthogy naiv technokrataként elkövetett hibáinkat felvilágosult technokrataként próbálva orvosolni még nagyobb rendetlenséget okozunk környezetünkben, egy ilyen kutatás elkerülhetetlenül irányítja figyelmünket az emberi alapkapcsolatok felé, amelyben a szervesen környezettel való kapcsolat is döntő szerepet játszik. A figyelmet erre ráirányító gondolkodók és írók (például A. Leopold, M. Buber, Hans Jonas, itthon ma például Lányi András stb.) feladata a már megváltozott, mesterséges kulturális, illetve „civilizációs” helyzetben történő figyelemfelhívás. Abúzusok, legitimizált visszaélések, értékvesztés, átfogó értelmi és cselekvési orientációs hiány mint a ma jellemző kultúraalkotó elemek beazonosítása és kiemelése legyőzésük programjával. Ennek örök párhuzamos alternatívájaként tartjuk számon a népi bölcsesség, tradíció kipróbáltan hasznos kulturális formáit. Ezek természetéről, változásáról pár sorral feljebb már ejtettünk szót.

### Vallási aspektus – a MEÖT KEOP TIÉD program tanulsága

Tradíció és innováció a pályázat két olyan összefüggő fókusza, amelyet KEOP pályázati keretek közt 2011-ben a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsával (MEÖT) mi is nevesítettünk. (A program teljes címe: Tradicionális és innovatív értékek tudatosítása és érvényre juttatása a fenntartható közösségi életmód szolgálatában volt. Rövidített címe: Tradíció és innovatív értékek dialógusban, rövidítve: TIÉD.) A 10 000 kontakt lélekszámú elérési programban nem a domináns szokások leírására vagy a mögöttes tartalmak feltáró munkájára helyeztük a hangsúlyt, ezeket a hazai ismeretek általánosítása alapján lényegében ismertük. Sokkal jobban foglalkoztatott az a kérdés, hogy a környezeti struktúrák megbecsülése és jövőképes (‘zukunftsfähig’) életmódi alternatívák érvényesítése szempontjából milyen előnyökkel jár, ha ez ökumenikus (keresztény) vallási közegben történik.

Előfeltevéseink közt szerepelt, hogy az életmódbeli változtatás hatékonyságát megnöveli az a szabadságfaktor, amely az ember alapkapcsolatainak során transzcendencia iránti igényére, gyakorlati képességére is tekintettel van. Az alapkapcsolatok ez alapján: önmagával, más emberekkel, a nonhumán világ egészével, és ehhez járul negyedik dimenzióként a transzcendencia iránti képességének megőrzése, illetve gyakorlása. Tudatában voltunk annak, hogy egy ilyen vizsgálat az elterjedt szociológiai eszközökkel csupán nagyobb raszterű felbontásban valósulhatna meg, tekintettel arra, hogy a „templomba járás”, a „maga módján vallásos lét” vagy „a tanítással való azonosulás” sem érzelmi, sem kognitív értelemben nem fejezi ki a transzcendencia megélésének tényét vagy éber voltát, vagy az ebből adódó lehetőségeket, megvalósult eredményeket.

Megállapításaink közt szerepelt, hogy nem minden régi érték értékes a jövő számára, és nem minden innovációs szándék állja meg az életminőség már kialakult sztenderdjeinek próbáját. Ezért akartuk a közösségeket arra készíteni, hogy a világ jelenlegi állapotára vonatkozó felfrissített információs bázissal keressenek a ma és a holnap szolgálatába állítható, időtálló hagyományokat.

A mai középgeneráció utódainak egyéni boldogulási készségei és képességei rendkívül távol állnak a szülei életstílusában egykor megjelent elengedhetetlen elvárásoktól. Aki akár csak a természetes emberi emlékezet alapján gondolja végig a számára eligazító erejű életmodelleket, hamar ráébred, hogy a konkrét értékek és kialakítandó képességek nem függetlenek az időtől, hanem azok megszerzéséért mindenkinek egyénileg kell etikai erőfeszítést tennie. Megítélésünk szerint az életstílusok dialógusa áll ennek az etikai természetű folyamatnak a középpontjában, ahogy a közösségileg elfogadott és használt morálból, egyéni morális döntések során létrejön az egyénileg elfogadott és vállalt világsemlélet.



Az etikai döntések alapsémája eközben a van–kell értékpáros. Vannak tradicionális értékeink családi, közösségi, társadalmi, nemzeti és globális szinten. A modern világ életstílusa számos módon ütött vissza a közelmúltban. Ezt a fenntarthatatlanságot először ösztönösen a régi életformákhoz való visszatérés szándékával próbálják meg ellen-súlyozni az erre ráébredt közösségek, ezért számot kell vetni a tradíció mint önérték kérdésével is. A „kell” oldalon a „jövőképesség”, a fenntartható értékek, a folyamatos informálódás áll. A „van” és „kell” értékek közti etikai folyamatot a megismerés, tudatosítás, mérlegelés, döntés, változtatás, új életmód és életstílus kialakítása, majd helyességének ellenőrzése és a döntés megerősítése kíséri.

Eredményeink alátámasztották, hogy azoknak az egyéneknek az esetében, akik számára a környezeti tudatosság nem jelent már kialakult elsődleges vagy szilárd identitásreferenciát, az átfogó kozmikus összefüggéseket is tartalmazó vallási érdeklődés és transzcendencia-gyakorlás közvetlen kapcsolópontot jelent a környezetetikailag involváltság megatartás kialakulása szempontjából. A megállapítás tehát nem közvetlenül igaz az érintett gyülekezetek minden tagjára nézve, de nagyobb habituális esélyt jelent a közösségi attitűdök környezetet megbecsülő, mintaértékű közegében.

### Környezeti tudatossággal összefüggő, tipizált vélemények protestáns gyülekezeti közegben

A keresztyén közösségek környezeti elköteleződésének kritikái az előző évtizedekben jellemzően inkább kívülről érkeztek. (L. White, C. Amery, R. Maurer; Magyarországon például az Védegylet rendezett a Nádasy Alapítvánnyal közös konferenciát az egyházak hozzáállásának felméréséről 2003-ban.) Mára a környezeti felelősség gyakorlása a nagyobb egyházakban deklarált céllá is vált.

A római katolikus egyház legjelentősebb megnyilatkozása e tekintetben XVI. Benedek pápa *Caritas in Veritate*... kezdetű enciklikája. Közismert és ökumenikusan elismert az ökumenikus ortodox pátriárka, II. Bartholomeiosz aktív szerepe. A protestáns munkát az EVT fogja össze, honlapján folyamatosan követhetők a környezeti projektek.\*

A kritikák és a személyes tapasztalatok alapján a következő attitűdök tapasztalhatók a protestáns közösségekben (Béres, 2009):

- eszképista: „Minél előbb tönkre tesszük a Földet, annál hamarabb menekülhetünk el innen a Mennyszárgba.”
- szektás: „Ha minden és mindenki el is pusztul, kárhozatba is dől, bennünket, kicsiny népét megment majd az Úr.”
- fatalista: „Akárhogy is élünk, minden az Úr akaratából történik; ha úgy akarja, elérhető marad a világ, ha úgy, akkor meg úgysincs mit tennünk.”
- ignoráns: „A globális környezeti krízis nem hitbeli kérdés, foglalkozzanak vele a szakértők, mentsék meg a világot a tudósok vagy civil szervezetek, ez az ő dolguk.”
- szkeptikus: „Átláthatatlan kérdéstömeg ez, minden mindennel összefügg: gazdaság, társadalom, emberi kapcsolatok stb., nem lehet hol elkezdni a megoldását.”
- szolipszista-lemondó: „Talán elkezdeném az életformám megváltoztatását, de mit ér egyetlen csepp a fogyasztói társadalom mély tengerében?”

\* <http://www.oikoumene.org/>. Az EVT nyilatkozata „a környezeti igazságosságról és az ökológiai adósságról” magyarul olvasható például itt: [http://uzletietika.blog.hu/2009/10/30/evt\\_nyilatkozat\\_a\\_kornyezeti\\_igazsagossagrol\\_es\\_az\\_okologiai\\_adossagrol](http://uzletietika.blog.hu/2009/10/30/evt_nyilatkozat_a_kornyezeti_igazsagossagrol_es_az_okologiai_adossagrol). Szintén magyarul olvasható az EVT *Agapé* programja: *Alternatív Globalizáció a népekért és a Földért*, amely a Luther Kiadó és a Védegylet közös kiadásában jelent meg pár évvel ezelőtt.

- individuális-burned out: „Ez az új kérdés nem fér bele a régi teológiai rendszerembe; megyek inkább és készülök a vasárnapi prédikációmra.”
- individuálisan megoldást kereső: „Még ma elültetek egy almát; komposztálok, szigetek, tudatosan vásárolok stb.”
- közösségi-elméleti: „A gyülekezet tagjainak tudniuk kell a vonatkozó egyházi nyilatkozatokról, de a gyülekezet ne adjon helyet a környezeti összefogásnak. Tréfás lenne, ha szárazelem-gyűjtő dobozok állnának a hivatalban, vagy ha a gyülekezet tagjai szednének csikket a városi templom környékén a köztisztasági vállalat helyett.”
- közösségi-konzekvens: „A hívő ember feladata, hogy gondját viselje a Földnek; a Jézusba vetett hit a Föld és a rajta élők sebeinek gyógyítására indítja a gyülekezetet.”
- reformista I.: „Ezért tart itt az egyház, ahol tart, mert az üdvösség átfogó kérdése helyett már csak a sepregetéssel foglalkozunk.”
- reformista II. – „Ezért tart itt az egyház, ahol tart, mert a sepregetés konkrét feladata helyett csak az üdvösség elvont kérdéseivel foglalkozunk.”

### A tartalmi elemekről

Korunk értékítéletei, értékrendek, preferencia-változások, várható trendek stb. témájához lásd Strauss és Howe (1997) írását.

William Strauss és Neil Howe az észak-amerikai társadalomra kifejlesztett, de azóta több fejlett országra is alkalmazott nemzedéki elmélete a történelem saeculumokba rendezett belső fordulóiról szól, amelyek alapján megközelítőleg körülírható az egyes nemzedékek összesített jellemvonása. Modelljük a kritikus és felfelé ívelő korszakok többé-kevésbé periodikus változása köré épül, és az e korszakokra jellemző társadalmi atmoszféra kialakításában a korosztályokat különböző szerepben látják meghatározónak. Az előttünk álló évtizedek változására általánosan az elmúlt időszak individualizmusa, kockáztatási kedve és feltűnő költsége után a kijózanodás, a stabilitás visszaállítása iránti igény lesz jellemző a szerzőpáros szerint.

Az antropológiai-etikai értékeléshez, a szerző e művében főként vallástudományi vonatkozásban, lásd Unger (2009) publikációját. Unger négy hasadást lát az ember körülményeiben: (1) az ember halandóságát, vagyis hogy örökké szemközt áll közelgő halálával; (2) a talajvesztést, ahogy nem képes megoldást találni létezése alapkérdéseire, legyen szó az élet kezdetéről, végéről vagy értelméről; (3) csillapíthatatlan elégedetlenségünket, mellyel a végtelent követeljük a végesből, és végül (4) a lekicsinylésre való hajlamunkat. Ebből következően sokkal többet szenvedünk apró-cseprő dolgok miatt, mint amennyit érnek.

Unger szerint 3 jelentős válasz született ezekre a hasadásokra a történelemben: (1) a világ meghaladása, amely a fájdalom eltagadásának, az eltökélt jóindulatnak, a szenvedés és változás iránti közömbösségnek a programja, például Buddha, Platon vagy Schopenhauer gondolataiban; (2) a világ humanizálása, mely a jelentés nélküli világra erőszakolja a szociális kapcsolatokból nyert jelentéseket, ahogy a konfucianizmus vagy a jelenkori liberalizmus teszi; végül (3) harc a világgal, amely abban mutatkozik meg, hogy természetes vágyainkat, igényeinket és képességeinket magasabb rendű céloknak akarjuk alárendelni. Ennek vallási formái a zsidóság, a kereszténység és az iszlám, szekuláris formái a felszabadítás programjai. Megállapítja, hogy a vallások túl sok esetben lettek intézmények és földi érdekek kiszolgálói, majd két programot állít számukra. Először is a vallás arra való, hogy felébressze és kivezesse az embert önámításokkal és labirintusokkal teli állapotából halandóságának és talajvesztettségének felismerésére



anélkül, hogy rögtön valamely teológia vagy filozófia árnyában keresne menedéket. Ez a személyes transzformáció programja. Azután olyan társadalmi intézményeket kell létrehozni, amelyek alkalmasak a metafizikai forradalom támogatására és az egyéneknek folyamatosan felmutatja önmaguk kereteinek túllépési lehetőségét. Ez a társadalmi transzformáció, amely a 'empowered democracy' képletében ölt testet.

Megküzdés, érvényszerzés, jövőkép, társadalmi rétegek egymáshoz való viszonya, high-tech szegmens és lemaradók témájában lásd Geisler (2001, 4. o.) összevetését (2. ábra).

<b>Homo technicus</b>	<b>Homo simplex</b>
<p>pozitív hozzáállás a tudomány és technika (S&amp;T) világához</p> <p>a hozzáállás és előnyök továbbadása az utódoknak</p> <p>a rendelkezésre álló technológiák ismerete</p> <p>tudatosság az S&amp;P használatában</p> <p>az S&amp;T előnyeinek ismerete</p> <p>hozzáférés a technológiához</p> <p>viszonylag gyakori használat</p> <p>a S&amp;T meghonosítása a mindennapos élet rutinjában (otthon, munka, pihenés)</p> <p>megkülönböztető szóhasználat</p> <p>az S&amp;T számos előnyének kihasználása pl. az oktatásban, egészségügyben, kommunikációban és közlekedésben</p> <p>úgy érzik, életük teljesebbé vált a S&amp;T által</p> <p>az S&amp;T politikai támogatásának igénye</p> <p>az S&amp;T gazdasággal és társadalommal való kapcsolatának tudata</p>	<p>az S&amp;T iránti tisztázatlan viszony</p> <p>a létező és megjelenő S&amp;T különböző mértékű figyelmen kívül hagyása</p> <p>az S&amp;T felhasználásából eredő előnyök figyelmen kívül hagyása</p> <p>az S&amp;T-hez való hozzáférés hiányosságai</p> <p>a mindennapi életben való felhasználás elutasítása</p> <p>az S&amp;T világának (tényeinek, elméleteinek, szóhasználatának) elutasítása</p> <p>az oktatás és képzés területén az S&amp;T internetes forrásainak fel nem használása</p> <p>az S&amp;T-re vonatkozó ismeretek tovább nem adása a következő nemzedéknek, a jelenlegi helyzet állandósítása</p>

2. ábra. A homo technicus és a homo simplex összehasonlítása (Geisler, 2001, 4. o.)

Célcsoportként megszerzett tájékoztató, szemléleti és stratégiai ismereteik alapján szóba jöhet még például:

- a környezeti problémák valós vagy lehetséges károsultjainak tudatosan cselekvő rétege: például dorogi égetőmű, kékkúti vízkitermelés, dunakeszi láp stb. ellen fellépők;
- a görögszállási cigánygyülekezet (Györfi Mihály evangélikus lelkész gondolja Nyírtelekről), amelynek tagjainak munkájára épül az evangélikus egyház országos direktereskedelmi ellátása zöldség-gyümölcs árukkal;
- az aquaponia megvalósítói – erős bázisuk van a Facebookon;
- az adventista egyház körében mély gyökerei vannak az étkezéssel is összefüggő szabályoknak; érdekes kérdés, hogy vannak-e speciális szempontjaik a globális háztartásra kivetítve.

### Köszönetnyilvánítás

A kutatás A TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0064 azonosító számmal ellátott „Az éghajlatváltozásból eredő időjárási szélsőségek regionális hatásai és a kárenyhítés lehetőségei a következő évtizedekben” elnevezésű projekt, „Az éghajlatváltozással kapcsola-

tos attitűd, mentalitás, történeti és kortárs alakzatok, A klímaváltozás okainak és következményeinek etikai szempontú vizsgálata és pedagógiai vonatkozásai” című alprojekt keretében zajlott.

### Irodalomjegyzék

Adorno, Th. W. és Horkheimer, M. (1947): *Dialektik der Aufklärung*. Querido, Amsterdam.

Béres Tamás (2009): Teológiai válaszok az ökológiai krízisre. *Lelkipásztor*, 84. sz.

Geisler, E. (2001): *The Notions of Homo Technicus, Homo Simplex, and the real Dilemma of Science and Technology in Business and Society*. Prepared for Presentation at the Eighth Annual International Conference promoting Business Ethics, DePaul University, Chicago, Illinois, October 24–26. [http://www.stuart.iit.edu/shared/shared\\_stuartfaculty/whitepapers/geisler\\_ethical.pdf](http://www.stuart.iit.edu/shared/shared_stuartfaculty/whitepapers/geisler_ethical.pdf)

Lenton, Timothy M., et al.: Tipping elements in the Earth's climate system. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the USA*, Vol. 105., No. 6., (2008.02.16.), 1786-93.o.

Lovelock, J. (2010): *Gaia halványuló arca. Utolsó figyelmeztetés*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Meyer-Abich, K. M. (1984), *Wege zum Frieden mit der Natur. Praktische Naturphilosophie für die Umweltpolitik*. München-Wien.

Rockström, J. és mtsai (2009): A safe operating space for humanity. *Nature*, 461. sz. 472–475.

Smalley, R. E. (2005): Future Global Energy Prosperity: The Terawatt Challenge. *Materials Research Society Bulletin*, 30. sz. 412–417. o. <http://www.mrs.org/publications/bulletin>

Strauss, W. és Howe, N. (1997): *The Fourth Turning*. Three Rivers Press, CA.

Unger, R. (2009): *The Future of Religion*. Tanner Lectures.